אנדרטת פורצי הדרך

כתב: אביעד דמביץ- מנהל בית ספר שדה שער הגיא

"ולציון יאמר, איש ואיש יולד בה, והוא יכוננה עליון" – אמר רב מיישא בר בריה דרבי יהושע בן לוי: אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה" (כתובות עה ע"א)

19 שנים היו בין מלחמת העצמאות למלחמת ששת הימים, אך זהו גם משך הזמן שלקח להקים את אנדרטת פורצי הדרך.

מהו סיפורה של אנדרטה זו ומהי הסימבוליקה הרבה הטמונה בה?

נחזור 52 שנים בזמן לתאריך 15.3.67, יום חנוכת האנדרטה, בדיוק שלושה חודשים לפני תחילת "תקופת ההמתנה" שבסיומה תפרוץ מלחמת ששת הימים. בטקס המרשים השתתפו יותר מאלפיים אנשים – בני המשפחות השכולות, לוחמים, אנשי ציבור, ראש הממשלה ושר הביטחון לוי אשכול והרמטכ"ל יצחק רבין. בעיתון "דבר" של יום המחרת צוטטו דברי ראש הממשלה: "אנדרטה זו תעלה בלב כל הולך ובא בשערי ירושלים את זכר פורצי הדרך והלוחמים על בירת ישראל. המערכה על ירושלים הייתה אחת המכריעות במאבק האומה לחיים או למוות, לקיום או לחדלון, ונודע לה ערך אסטרטגי ומדיני ראשון במעלה, משום שירושלים הייתה ותהיה מקור חיותו של עם ישראל בכל שנות קיומו, בארץ ובגולה. ירושלים היא הלב, שבלעדיו אין קיום לגוף".

לאחר דברי ראש הממשלה הוסר הלוט מעל האנדרטה על ידי יוספה סימבול ועודד ברמן – נער ונערה שאיבדו את הוריהם בקרב על הדרך לירושלים. יוספה נולדה לאחר שאביה יוסף סימבול נהרג בשיירה הגדולה ב-20.4.48, והיא נקראה על שמו. עודד ברמן הנו בנו של רחביה ברמן שגם כן נהרג באותה שיירה גדולה באפריל.

מדוע לקחו 19 שנים עד הקמת האנדרטה?

ביום 4.1.53 התקבלה החלטה במשרד הביטחון על הקמת 9 אנדרטאות שיעלו את זיכרון מלחמת העצמאות, ובניהם אנדרטה יד לזכר פורצי הדרך לירושלים. הובטח כי המקום הראשון יזכה ב-1000 לא"י. הועלו מספר הצעות וב-11.8.53 הוכרזה הצעתו של האומן מיכאל קארה כהצעה הזוכה (ראו תמונה של ההצעה). ההצעה כללה פסל חצוב בסלע בגובה 12 מטר, המציג דמות של צעיר מתפרץ המחזיק בידו האחת רימון יד ובידו השנייה תומך בחבר פצוע. אלא שההצעה לא באה לידי מעשה, כיוון שהחוגים הדתיים ראו בפסל זה כסותר את הדבר השני "לא תעשה לך פסל וכל תמונה".

רק כעבור 8 שנים חודשה התחרות, וכעבור שנתיים ב-1962 הוחלט על הצעתם של הפסלת נעמי הנריק ושל האדריכל טוביה קץ. מקום שני לא נקבע, זאת כדי להדגיש את הזכייה שאין שני לה. נעמי נולדה ב-1920 בסרביה ובגיל 10 עלתה לארץ. למדה פיסול בארץ ובלונדון, חזרה לארץ והתיישבה בשכונת אבו-טור, שכונה שבמרכזה עבר "הקו העירוני". נוף ביתה היה הר ציון והעיר העתיקה, המקום הקדוש ביותר לעם היהודי באותם ימים אליו היה ניתן להגיע. הצעתם הזוכה של הנריק וקץ הינה אנדרטה מופשטת הכוללת קוויים ישרים מנירוסטה בגובה 12 מטרים המוצבים על גבעת משב. למרגלות האנדרטה רחבת אליפסה, ואבן עליה חרוטות המילים: "למען ציון לא אחשה ולמען ירושלים לא אשקוט-יד לפורצי הדרך לירושלים ולמגיניה, מלחמת הקוממיות תש"ח".

עוד כאשר זכתה הצעתם של הנריק וקץ היה הדבר תמוה. בעיתונים רבים נאמרו דברים קשים ולא נעימים על מראה האנדרטה. כך כתבה אריאלה הראל בעיתון "למרחב" ב-9.12.66: "בימים אלה הושלמה המשימה ומן ההכרח להודות כי התוצאה מאכזבת ומביכה". על אף הנאמר, רבים כן ראו באנדרטה הזו חשיבות רבה, וכך בחודשים לאחריה הגיעו מבקרים רבים למקום לחזות בפלא ולספר את סיפורם של הלוחמים והנופלים. אלא שכעבור 3 וחצי חודשים הסיפור כבר נראה אחרת, ירושלים אוחדה. מעתה המלחמה אל היעד – "בדרך אל העיר"- תפסה מקום שולי אל מול העובדה שירושלים אוחדה – "הר הבית בידינו".

ומהו מראה האנדרטה? כאשר שאלו את הנריק למה התכוונה במראה האנדרטה היא ענתה "שהאנדרטה מבטאת תנועה דינמית". אותה דינמיות ואי עמידה על השמרים באה לידי ביטוי במלחמת ששת הימים. עבור הנריק פריצת הדרך נקשרה לא בניצחון "אלא עם משהו שעדיין לא נגמר, עם שאיפה שעדיין נמשכת".

"אחד הנולד בה ואחד המצפה לראותה"...הנריק ציפתה וזכתה לראות את ירושלים בשלימותה.

(הדברים מבוססים על מאמרו של מיכאל יעקובסון- "יד לפורצים, זיכרון למתכננים",
וכן על עיתונות היסטורית מאותם ימים)